

1.01
Prejeto 14. 9. 2006

UDK 355.27(497.4)"1942"

Milena Bratuša*

Mobilizacija v nemško vojsko pri Svetem Tomažu¹

IZVLEČEK

Avtorica v članku obravnava mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko med 2. svetovno vojno na primeru kraja Sveti Tomaž v Slovenskih Goricah. Tako kot na celotnem Spodnjem Štajerskem je tudi pri Svetem Tomažu nemški okupator izvajal mobilizacijo od marca 1942, ki je zajela vojaške obveznike od letnika 1908 do 1928 (delno tudi letnik 1929). Datumi vpoklicev prebivalcev iz Svetega Tomaža se povezujejo z datumi vpoklicev prebivalcev iz ptujskega okrožja. Ker število vpoklicanih v nemško vojsko ni ohranjeno, je za Sveti Tomaž ugotovljeno le približno število vpoklicanih v nemško vojsko.

Ključne besede: 2. svetovna vojna, Slovenija, Nemčija, okupacija, nemška mobilizacija, žrtve, Sveti Tomaž

ABSTRACT

ENLISTMENT IN THE GERMAN ARMY IN THE VILLAGE OF SVETI TOMAŽ IN SLOVENSKE GORICE

The author deals with the enlistment of Slovenes in the German army during the Second World War, using as an example the village of Sveti Tomaž in Slovenske Gorice. After March 1942, as elsewhere in Lower Styria, the German occupier carried out enlistment of the military conscripts from Sveti Tomaž born between 1908 and 1928 (partly also 1929). The dates of their enlistment coincide with those of the inhabitants from the Ptuj District. In the absence of records, the exact number of those enlisted from Sveti Tomaž remains unknown and only approximate figures have been established.

Key words: Second World War, Slovenia, Germany, occupation, German enlistment, victims, Sveti Tomaž

* Prof. zgodovine in geografije, Pršetinci 1, SI-2252 Sveti Tomaž, e: mail: milenabratusa@gmail.com

¹ Gradivo o vpoklicih za ptujski okraj, v katerega je spadala med 2. svetovno vojno krajevna skupina Sveti Tomaž, ni ohranjeno. Ohranjeni niso niti popisi vojne škode za krajevne ljudske odbore na območju Svetega Tomaža, v katerih so velikokrat omenjeni nemški vojaki. Dokončno število vpoklicev tako ni navedeno. Kljub temu smo s pomočjo gradiva v Arhivu Krajevne skupnosti (KS) Sveti Tomaž in Arhivu članov Zveze društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945, območnega odbora Ptuj-Ormož pridobili polovično število vseh vpoklicanih. Na podlagi podatkov o vpoklicanih, smo analizirali vpoklice v nemško vojsko po posameznih letnikih. Uporabljeni so tudi ustni viri (pričevanja), ki najbolj odražajo odnos Nemcev do prisilnih mobilizirancev, preživetju na fronti, usodi mobilizirancev po vojni ipd.

Nemški okupator je v zasedenih slovenskih pokrajinah med 2. svetovno vojno v skladu z načrtom o izkoriščanju prebivalstva in gmotnih sredstev za svoje vojne potrebe uvedel mobilizacijo v nemško vojsko.² Razlogi, ki so pripeljali nemškega okupatorja do uvedbe vojaške obveznosti, so bili različni. Predvidevali so, da bo vpoklic slovenskih fantov in mož v nemško vojsko povezal slovensko prebivalstvo z vojnimi prizadevanji in usodo Nemčije. Menili pa so tudi, da bodo vpoklice v nemško vojsko izrabili pri nacistični propagandni dejavnosti in na ta način pospešili proces ponemčenja slovenskih fantov in mož v vojski ter v državni delovni službi.³

Kot na celotnem Spodnjem Štajerskem je nemški okupator tudi pri Svetem Tomažu, kraju sredi zahodnih Ljutomersko-ormoških goric med Ormožem, Ptujem in Ljutomerom,⁴ izvajal mobilizacijo.

Okupacija in uvedba okupatorske civilne uprave pri Svetem Tomažu

Druga svetovna vojna, ki se je na naših tleh začela z napadom na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941, je zajela tudi Sveti Tomaž. Že pred napadom se je začela mobilizacija v jugoslovansko vojsko; 1. aprila 1941 je novica o mobilizaciji v jugoslovansko vojsko prispela v Sveti Tomaž; tega dne je bil v šoli tudi zadnjič slovenski pouk.⁵ 3. aprila 1941 so vpoklicali v jugoslovansko vojsko Alojza Krabonjo iz Rucmanec, ki je bil prva žrtev iz kraja v drugi svetovni vojni. Poslali so ga na stražo mostu na Muri pri Veržeju. Od tam so drugi pobegnili že dva dni pred prihodom Nemcev, on pa je ostal. V boju z Nemci je bil težko ranjen in je 11. aprila 1941 umrl v bolnišnici v Murski Soboti.⁶

Do Svetega Tomaža so prišle nemške enote iz Ljutomera prek Cezanjevcev; Sveti Tomaž so nemške enote zasedle v sredo 9. aprila. Za njimi je 17. aprila prišla žandarmerija, ki je zasedla občino ter pričela poizvedovati o zavednih ljudeh.⁷ Nemška vojaška uprava je po vdoru nemških enot na jugoslovansko ozemlje trajala nekaj dni. Za obe zasedeni pokrajini, Spodnjo Štajersko in Gorenjsko, je bila nato uvedena nemška civilna uprava.⁸ Šefa civilne uprave za Štajersko in Gorenjsko sta 14. aprila razpustila jugoslovanske občinske odbore in pooblastila politične komi-

² Milan Ževart: Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem. V: Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942-1945, Celje, Maribor 1992, (dalje Ževart, Nemška mobilizacija) str. 9.

³ Milan Ževart: Slovence povezati z usodo Nemčije. V: 7D, 1991, št. 43, str. 22; Ževart, Nemška mobilizacija, str. 9.

⁴ Značaj kraja in njegovih prebivalcev najbolje odražajo verzi pesmi *Fara tomaževska*, avtorja Jožefa Majcna (1818-1898): "*Fara tomaževska zmir je slovela, / kriha in vina zadosti je mela, / glejmo vesice in tudi brege, / vsakemu dobro po srednjem še gre.*" (Dobrodošli pri Svetem Tomažu, brošura, Turistično društvo Sveti Tomaž, junij 2000. Pred 2. svetovno vojno se je prebivalstvo ukvarjalo predvsem z vinogradništvom in poljedelstvom; vino, sadje, krompir, živino in drva so prodajali večinoma v bližnji Ptuj in Ormož. (Krajevni leksikon Dravske banovine, krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana, str. 517.)

⁵ Arhiv župnije Svetega Tomaža, Cerkevna kronika, (dalje Cerkevna kronika) str. 6. Kronika je zapisana na nekaj listih.

⁶ Arhiv muzeja narodne osvoboditve Maribor (dalje AMNOM), Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 17.

⁷ Cerkevna kronika, str. 6.

⁸ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941-1945. Maribor 1967, (dalje Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika) str. 141-142.

sarje, da v občinah imenujejo župane.⁹ Za župana je bil pri Svetem Tomažu postavljen Ignac Kračun, bivši avstroogrski orožnik, v Jugoslaviji pa trgovec in posestnik ter član Kulturbunda. Župan je bil do konca okupacije.¹⁰

Združitev in razmejitev občin je bila na Spodnjem Štajerskem dokončno izvršena septembra 1941.¹¹ V okupatorjevemu političnemu okrožju Ptuj je bil Tomaž pri Ormožu (Sveti Tomaž) druga največja občina. Po popisu 10. oktobra 1941 je na območju občine Tomaž pri Ormožu živelo 3685 prebivalcev, po popisu 29. novembra pa 3594.¹² V primerjavi z obdobjem med obema vojnama je število prebivalstva po popisu 29. novembra skoraj enako, saj je aprila 1931 na območju občine Sveti Tomaž pri Ormožu živelo 3598 prebivalcev.¹³

Za mobilizacijo je bil odgovoren vodja krajevne skupine; vsa evidenca o vojnih obveznikih in mobilizirancih, predvsem o članstvu v Štajerski domovinski zvezi, je potekala po krajevnih skupinah in ne po občinah.¹⁴ Pri Svetem Tomažu je bil za vodjo krajevne skupine najprej postavljen Robert Swoboda iz Gradca, po njegovem odhodu k vojakom pa Josef Supanz iz Maribora in nato Johann Rath.¹⁵

Vsako okrožje je dobilo tudi okrožne orožniške vodje.¹⁶ Orožniška postaja pri Svetem Tomažu je bila podrejena orožniškemu poveljstvu na Ptuj, kateremu je načeloval okrajni orožniški vodja.¹⁷ V službi nemškega orožništva je bil pri Svetem Tomažu Martin Majcen.¹⁸

Mobilizacija v nemško vojsko

Nemški okupator je kot del svojega okupacijskega sistema uvedel tudi vojaško obveznost in začel z vpoklici v nemško vojsko. Za začetek mobilizacije v nemško vojsko štejemo 24. marec 1942, ko je šef civilne uprave dr. Siegfried Uiberreither izdal odredbo o uvedbi vojaške obveznosti, državne delovne službe in posebne delovne obveznosti za zaščitence na Spodnjem Štajerskem. S to odredbo je tako izenačil vojaško obveznost na Spodnjem Štajerskem z vojaško obveznostjo, ki je po nemški zakonodaji veljala v avstrijski Štajerski.¹⁹

V aprilu 1942 so bili tako tudi v vseh občinah ptujskega okrožja popisani za vojsko vsi moški letnika 1923, rojeni 1924 pa za državno delovno službo.²⁰ Šef civilne uprave je namreč določil posebno delovno obveznost za t. i. zaščitence rajha v starosti med 17 in 25 letom za katere so bili pristojni delovni uradi. Vsak

⁹ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 147.

¹⁰ Cerkvena kronika, str. 6.

¹¹ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 147.

¹² Drago Novak: Prekija 1941-1945. Ljubljana 1987, (dalje Novak, Prekija) str. 77, 79.

¹³ Cerkvena kronika, str. 5.

¹⁴ Franc Fideršek: Mobilizacija Slovencev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno 1942-1945. Rokopis za Ptujski zbornik, (dalje Fideršek, Mobilizacija Slovencev) str. 2.

¹⁵ Podrobnejši podatki o njiju niso znani in tudi na podlagi ustnih virov nismo mogli pojasniti njunega vpliva na prebivalstvo in politični položaj Svetega Tomaža. Novak, Prekija, str. 83-84.

¹⁶ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 151.

¹⁷ Katja Zupanič: Četništvo na Štajerskem : diplomatska naloga. Pedagoška fakulteta Maribor: 2000, str. 64-65.

¹⁸ AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 8.

¹⁹ Marjan Žnidarič, Jože Dežman, Ludvik Puklavc: Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni, Celje 2001, (dalje Nemška mobilizacija Slovencev) str. 30-31; Ževart, Nemška mobilizacija, str. 9.

²⁰ Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 4.

za delo zmožen mladenič ali mladenka sta bila zavezana prebiti pol leta v vojaško organiziranih enotah državne delovne službe. Fante naj bi potem vpoklicali v nemško vojsko. Pomembno pa je, da je nemški okupator, kljub pomanjkanju ljudi za vojsko, oproščal mlade nemške naseljence v Sloveniji služenja vojaškega roka.²¹ Tako se je moral Franc Raušl iz naselja Bratonečice leta 1942 odzvati državni delovni službi v Lukenwaldu blizu Berlina, kjer je delal na polju; domov je prišel še istega leta, vendar kasneje ni bil mobiliziran.²²

Prvi nabori v ptujskem okrožju za letnike 1923 in 1924 so bili v začetku junija 1942. Dnevno so bili nabori za 3 do 5 občin. Nabornike je iz vsake občine spremljal župan kot član naborne komisije.²³ Naborom so sledili vpoklici. Začetek nemške mobilizacije na Spodnjem Štajerskem je bil zelo uspešen, saj naj bi bilo julija 1942 na naborih potrjenih 87% nabornikov, le 1% vpoklicanih se naborov ni udeležilo. To naj bi po okupatorjevem mnenju bili tisti, ki so jih ustrelili zaradi sodelovanja z osvobodilnim gibanjem.²⁴

Ko je bil prvi vpoklic mobilizirancev v nemško vojsko na Ptuju 21. julija 1942, so nacisti pripravili večjo slovesnost. Ptujski okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Fritz Bauer je naslednji dan poročal zveznemu vodji Franzu Steindlu, da so se poslovili od 234 fantov. Naslednji dan, vendar manj slovesno kot prvi dan, je odšlo še nadaljnjih 150 obveznikov letnika 1923.²⁵ Za Sveti Tomaž so podatki, da sta 21. in 22. julija bila iz krajevne skupine Sveti Tomaž vpoklicana tudi Jožef Zelenjak iz Rucmancev in Janez Nedeljko iz Savcev.²⁶

Po popisu prebivalstva 29. novembra 1942²⁷ je bilo v Svetem Tomažu popisanih 26 moških letnika 1923, to je 0,7% prebivalcev. Vpoklic posameznih letnikov glede na ustna pričevanja ni bil enkratno dejanje, temveč so posameznike, ne glede na razloge zaradi katerih so bili prvotno oproščeni vojaščine, klicali vse do zadnjih mesecev vojne. Tako je bilov krajevni skupini Sveti Tomaž v juliju (21., 22. in 25.) 1942 mobiliziranih 53,8% moških letnika 1923. Ostali so bili za vojsko nesposobni, začasno oproščeni (zaposleni v oboroževalni industriji, na železnici, v zdravstvu, sinovi večjih kmetov, ki so jih potrebovali za delo na kmetiji) in so jih na nabor poklicali kasneje. Nekateri iz letnika 1923 so vpoklicali tudi še konec septembra 1944.²⁸ Vpoklicane fante letnika 1923 je okupator v glavnem poslal v posamezne planinske garnizije na Tirolskem, Salzburškem in Zgornjem Štajerskem.²⁹ Od prvih vpoklicev do konca vojne je moških teh letnikov iz Svetega Tomaža umrlo 13.³⁰ To pomeni, da je bil osip tega letnika polovičen.

Točno število posameznih mobilizirancev za posamezen datum iz krajevne skupine ni ohranjeno. Ohranjeno je število vpoklicanih za celoten julij 1942.

21 Nemška mobilizacija Slovencev, str. 31-32.

22 Razgovor avtorice z Francem Raušl v Bratonečicah, dne 5. junij 2005 (pri avtorici).

23 Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 4.

24 Nemška mobilizacija Slovencev, str. 39.

25 Prav tam, str. 5.

26 Arhiv članov Zveze društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945, območni odbor Ptuj-Ormož.

27 AMNOM, Ergebnisse der Bevölkerungsbestands-Aufnahme in der Untersteiermark vom 29. november 1942. Tabelle V, Die Altersgliederung der Wohnbevölkerung, str. 72.

28 Arhiv članov območnega odbora Ptuj-Ormož; Nemška mobilizacija Slovencev, str. 44-45.

29 Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 7.

30 Arhiv KS Sveti Tomaž.

Tabela 1: Število mobiliziranih julija 1942 in število smrtnih žrtev med njimi v krajevni skupini Sveti Tomaž³¹

Število moških letnika 1923	Število mobiliziranih julija 1942	Odstotek mobiliziranih potencialnih vojaških obveznikov iz letnika 1923	Število žrtev letnika 1923
26	14	53,8	13

V oktobru 1942 sta bila vpoklicana letnika 1921 in 1922, ki so jih večino razporedili v planinske enote na območju Avstrije, topničarje in pešce pa tudi v garnizije na območju južne Tirolske.³²

Leta 1942 je bil v krajevni skupini Sveti Tomaž najštevilčnejši vpoklic 6. in 7. decembra. Vpoklicani so bili letniki 1924, ki so se vrnili iz petmesečnega služenja v državni delovni službi, obvezniki letnikov 1921, 1922 in 1923, ki niso bili vpoklicani v juliju in oktobru ter možje letnikov 1919 in 1920.³³

Da ni v istem času prihajalo do vpoklicev po celotni Spodnji Štajerski, kažejo podatki v tabeli 2. Za območje Svetega Tomaža ni ohranjenih potekov mobilizacije. Ohranjeni so bili datumi vpoklicev le nekaterih letnikov, kar je razvidno iz ohranjenih življenjepisov posameznih borcev narodnoosvobodilnega gibanja pri Svetem Tomažu (slednji so prebegnili k partizanom ali se sploh niso javili k vpoklicu), ustnih virov prisilno mobiliziranih ter arhiva članov Zveze društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945, območnega odbora Ptuj-Ormož.

Razen Martina Fekonje (letnik 1920, vpoklican 6. decembra 1942), so bili vsi mobiliziranci navedenih letnikov, po njihovem pričevanju, vpoklicani šele v letu 1943. To pomeni, da mobilizirancev posameznih letnikov v krajevni skupini niso vpoklicali naenkrat. Tudi noben izmed teh mobilizirancev ni navedel, da naj bi bil vpoklican že v letu 1942. To kaže, da v začetku mobilizacije še ni bilo odpora zoper vpoklice.³⁴

V letu 1943 je bilo največ fantov iz Svetega Tomaža vpoklicanih v aprilu (1., 2., 4.) in juniju (1., 20., 22.). V aprilu so bili mobilizirani letniki od 1918 do 1925, torej tisti, ki še niso bili prej in letnik 1925, v juniju omenjeni letniki in tudi starejši letnik 1910 (tudi iz tega podatka je razvidno, da so starejše letnike mobilizirali tudi pred letom 1945, o. p. avtorice). Tudi v avgustu so bili množični vpoklici (največ 5. avgusta).

V splošnem je mobilizacija potekala vse leto. Čeprav ni podatka, da je bil kdo vpoklican tudi v decembru, je mogoče glede na podatke iz arhiva območnega odbora Ptuj-Ormož (letniki 1916, 1920, 1922, 1924,...), da je obstajala možnost vpoklica tudi v tem mesecu.

³¹ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 44; Arhiv KS Sveti Tomaž, Spomenik 2004, Mobilizirani v nemško vojsko 1941-1945.

³² Arhiv članov območnega odbora Ptuj-Ormož; Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 7.

³³ Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 7.

³⁴ Razgovori z mobiliziranci pri Svetem Tomažu (pri avtorici).

Tabela 2: Vpoklici v nemško vojsko na območju Svetega Tomaža³⁵

Letniki rojstva	Leto vpoklica			
	1942	1943	1944	1945
1908			9. 5.	
1909				
1910		1. 6.		
1911		maj		
1912			9. 5., 20. 9., 14. 12.	
1913			7. 9.	
1914			15. 7.	
1915		22. 9.	15. 8.	
1916		23. 8.	2. 3., 25. 8.	
1917		avgust		
1918		1. 4.	22. 5.	
1919		1. 4., 2. 4.		
1920	6., 7. 12.	4. 4., 13. 6., 22. 6.	15. 4., 5. 5.	
1921	okt, 6., 7. 12.	5. 8.	10. 3.	
1922	15. 10, 9. 12.	2. 4., 5. 8.	10. 9.	
1923	21. 7., 22. 7., 25. 7., 6. 12.,	16. 3., 20. 6., 27. 9.	15. 1., 20. 6., 24. 9.	
1924	12. 12.	10. 1., 1. 4., 4. 4., 25. 11.		
1925		11. 5., 14. 5., 1. 6., 21. 8., 24. 8.		
1926		2. 2., sep, 27. 10.	1. 2., 15. 2., 28. 2., 3. 3., 26. 3., 1. 4., 25. 4., 16. 5., 24. 7., 15. 9.	
1927	10. 9.		avg, okt, 30. 11.	
1928				31. 3.

V aprilu 1943 so bili v ptujskem okrožju vpoklicani letniki 1916 in 1917. Ker so na dan mobilizirali v treh do petih občinah, se je ta vpoklic v krajevni skupini Sveti Tomaž pomaknil v avgust; to pa seveda ni dokončno. Enako velja za julij, ko za ptujsko okrožje velja, da so bili vpoklicani v državno delovno službo rojeni leta 1926. Imamo pa podatek, da je bil isti letnik vpoklican v redno nemško vojsko že 2. februarja 1943.³⁶ V letu 1943 so torej iz Svetega Tomaža zajeli letnike mobilizirane leta 1942, mlajši letnik 1926 ter starejše letnike od 1910 do 1917.

Jeseni leta 1943 je mobilizacija v nemško vojsko začela upadati, začela pa se je krepiti partizanska mobilizacija.³⁷ Razlog za to, da okupator ni vpoklical na nabor veliko mlajših letnikov, je bil v pomanjkanju delovne sile, ki je bila posledica pošiljanja delavcev na območje nemškega rajha in na območje nemške Štajerske. Ena tretjina mlajše delovne sile do konca 1943 ni bila vpoklicana, ker so bili potrebni za izgradnjo in varnost Spodnje Štajerske, v oboroževalni industriji in kmetijstvu. Do razlik je prihajalo tudi med posameznimi območji Spodnje Štajerske. V letu

³⁵ Razgovori z mobiliziranci pri Svetem Tomažu (pri avtorici); AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 1-32; Arhiv članov območnega odbora Ptuj-Ormož.

³⁶ Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 8; Arhiv članov območnega odbora Ptuj-Ormož.

³⁷ Iz Prlekije so novice mobilizirali predvsem v enote na Pohorju.

1944 je narodnoosvobodilno gibanje okupatorjevo mobilizacijo v nekaterih pokrajinah onemogočilo.³⁸

Glede na dobljene podatke je bilo največ fantov iz Svetega Tomaža vpoklicanih prav v letu 1944, in sicer od februarja do aprila, pa tudi v septembru. Izmed vseh najbolj izstopa datum 15. februar, ko je bil vpoklican letnik 1926. Od oktobra dalje so bili vpoklicani tudi fantje letnika 1927 (za ptujsko okrožje velja, da so bili vpoklicani že v februarju 1944). Največ je bilo v letu 1944 vpoklicanih fantov letnika 1925.

Decembra 1944 so morali na nabor fantje, rojeni 1928. Vpoklicani so bili v začetku leta 1945; iz Svetega Tomaža komaj v marcu 1945. Tega meseca so v ptujskem okrožju popisali tudi letnike 1929, ki naj bi šli na nabor aprila 1945,³⁹ vendar je bila nemška vojska na večini front premagana in do vpoklica ni prišlo.⁴⁰

Na območju Svetega Tomaža tako lahko ugotovljamo le približno število vpoklicanih v nemško vojsko. Glede na popis prebivalstva 29. novembra 1942 je bilo vpoklicanih moških 464 od letnika 1908 (iz tega letnika je podatek o enem mobilizirancu) do letnika 1929, vendar ta letnik (31 moških) ni treba glede mobilizacije upoštevati, ker jih zaradi konca vojne niso vpoklicali. Torej je bilo potencialno⁴¹ število mobilizirancev na območju Svetega Tomaža 433.⁴²

Skupno znano število je 186 (42,96% od vseh potencialnih mobilizirancev) vpoklicanih v nemško vojsko. Ostane še 247 potencialnih mobilizirancev. Od teh lahko odštejemo 8 borcev NOV, ki se niso odzvali vpoklicu (ali so že prej padli), 4, ki so umrli naravne smrti še pred popisom (od popisa do konca okupacije) ter 6 žrtev vojne (predvidevamo, da niso bili vpoklicani, ker so bili leta 1945 v domačem kraju). Ostane nam še 229 (52,87%) potencialnih mobilizirancev.

Znani so podatki o 61 padlih v nemški vojski, 26 še živčih mobilizirancev, o 94 umrlih mobilizirancih od 1941 do julija 2005, o 4 borbcih narodnoosvobodilne vojske, ki pa so kmalu po vpoklicu dezertirali, 1 padlem v 5. prekomorski brigadi NOV in POJ.

Odpor proti mobilizaciji v nemško vojsko

Zvezni vodja ŠDZ Franz Steindl je že pred popisom mobilizirancev letnikov 1923 in 1924 grozil tistim, ki k popisu ne bi prišli. Tako je aprila 1942 razposlal okrožnico, s katero je opozoril vodje krajevnih skupin, da morajo z naborniki letnikov 1923 in 1924 navezati osebne stike in poskrbeti, da bodo vsi predvideni prišli k popisu. Kdor pa bi se popisu izognil, bo izgubil domovinsko pravico na

³⁸ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 47; Ževart, Nemška mobilizacija, str. 12.

³⁹ Podatke o služenju v nemški vojski je lahko dobil posamezen mobiliziranec po oktobru 1992, če je Društvu mobiliziranih Slovencev predložil pooblastilo, priloženo v reviji Bilten. Obrazce so izpolnili in podpisali tisti mobiliziranci, ki niso imeli nobenega vojaškega dokumenta. Društvo je izpolnjene obrazce poslalo Deutsche Dienstalle iz Berlina, kjer je centralni arhiv. Bilten Društva mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945 Celje (od decembra 1996 Bilten Zveze društva mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941-1945 Celje), 1992, št. 3, (dalje Bilten) str 2.

⁴⁰ Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 8.

⁴¹ Potencialno število mobilizirancev je možno število, tj. da so bili vsi moški letnikov 1908 do 1929 možni kandidati za nemško vojsko. Če so bili sposobni, so jih vpoklicali, iz različnih razlogov so jih tudi zavrnil.

⁴² AMNOM, Ergebnisse der Bevölkerungsbestands-Aufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942. Tabelle VI, Die Altersgliederung der Wohnbevölkerung, str. 68, 72.

Spodnjem Štajerskem. Steindl si je lastil pravico izključiti starše dezerterjev iz ŠDZ in jih v posebnih primerih poslati tudi v taborišče.⁴³

Posledica strahu zaradi groženj nacistov je bila, da na Štajerskem ljudje niso šli v partizane, čeprav so bili opozorjeni, da jim grozi aretacija.⁴⁴ V letu 1942 pa niti OF niti partizanske enote še niso bile dovolj organizirane, da bi mobilizacijo v nemško vojsko lahko preprečile. Le s pomočjo propagande so skušale preprečiti odhod fantov v nemško vojsko.⁴⁵

Za območje Svetega Tomaža je iz ohranjenega gradiva najbolj razvidno odhajanje vpoklicanih mobilizirancev iz nemške vojske v partizanske enote.⁴⁶ Da so se mobiliziranci, če ne bi šli v nemško vojsko, najbolj bali usmrtilive družine (staršev, otrok, žene) tudi pri Svetem Tomažu, nam kažeta pričevanji dveh mobilizirancev v nemško vojsko. Janko Filipič se spominja, da se je za nemško vojsko odločil, še preden so ga vpoklicali, ker je videl, kaj so počeli z družinami potencialnih mobilizirancev, ki se niso javili na popis. Govoril je, da raje umre sam, kot pa celotna družina. Tako se je na dan popisa res javil v nemško vojsko. V tem času je prišlo do nesporazuma, ker je bil po štirinajstih dnevih vpoklica v redno nemško vojsko obenem vpoklican še v "vermanšaft". Ker se ni javil na poziv, so Nemci obkolili domačijo v Pršetincih. Ker ga tam ni bilo, so šli na stanovanje v Mariboru, kjer je živel z družino. Na srečo je žena našla pismo, ki ga je pisal Janko Filipič iz nemške vojske. Na podlagi tega pisma, v katerem so bili podatki, kje se nahaja, so celotno družino izpustili.⁴⁷ Po Antona Majcna iz Koračic so potem, ko se ni javil na poziv, prišli Nemci. Najprej so odpeljali iz hiše njegovo družino in mu rekli, da jo bodo ustrelili, če ne bo šel v vojsko. Seveda se je takoj odločil, da gre z njimi.⁴⁸

Vpoklicu v nemško vojsko se je izognil Franc Horvat⁴⁹ iz Senika, ki je poziv za nemško vojsko dobil v začetku avgusta 1943. V nemško vojsko ni hotel, ker se že prej vpoklicani brat Stanko dolgo ni oglasil. Tako se je na pobudo delovodje Petra Megle iz Svetega Tomaža, očeta narodnega heroja Vinka Megle, odzval pozivu v partizane 23. avgusta 1943, pri mlinarju Alojzu Marinu iz Hranjigovec, kjer je bilo zbirališče za odhod v partizane. V začetku je bil vključen v partizanski odred pri Svetem Tomažu, pozneje se je vključil v Šercerjevo brigado, ki je delovala na Mostičnem pri Makolah.⁵⁰ Tudi Matija Horvat⁵¹ iz Senika se je odzval pozivu v partizane pri Alojzu Marinu, potem ko je po navodilih Petra Megle zapustil zborna mesto nemških mobilizirancev na Ptujju. Tudi on se je vključil v Šercerjevo brigado. 12. maja 1944 je bil ujet in februarja 1945 obešen na Frankolovem pri Celju. Iz nemške

⁴³ Lojze Penič: Groznje nacistov ter ukrepi proti dezerterjem in njihovim svojcem. V: Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1941-1945: Zbornik posveta o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni, Maribor 1992, str. 37.

⁴⁴ Penič, Groznje nacistov, str. 37.

⁴⁵ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 81.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Razgovor avtorice z Jankom Filipičem v Mariboru, dne 29. junija 2005 (pri avtorici).

⁴⁸ Razgovor avtorice z Antonom Majcnom, v Koračicah, dne 21. junija 2005 (pri avtorici).

⁴⁹ Franc Horvat, sin Antona in Marije, rojen 25. 9. 1925 na Seniku, po poklicu poljski delavec. Izhaja iz manjše kmečke družine. Padel 1. decembra 1944. (AMNOM, mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 13.)

⁵⁰ AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 12-13.

⁵¹ Matija Horvat, sin Matije in Marije, rojen na Seniku 30. 11. 1916, po poklicu poljski delavec. Izhaja iz manjše kmečke družine, oče mu je zapustil svoje posestvo. 12. februarja 1945 je bil kot partizan ujet in obešen na Frankolovem pri Celju. (AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 14-15.)

vojske je pobegnil tudi Ludvik Karba in se v Savinjski dolini vključil v Tomšičevo brigado. Bil je ranjen v vasi Hinje, kjer so ga Nemci ranjenega mučili in ubili. Podobno usodo je doživel Janez Slana, ki je bil vpoklican v nemško vojsko 9. maja 1944. Tako kot veliko nemških dezertirjev je tudi Janez Slana že prvo noč zapustil nemško enoto. Pridružil se je partizanom, ki so se borili med Boštanjem in Mozirjem.⁵²

Slovenski mobiliziranci so začeli dezertirati iz nemške vojske v večjem številu šele leta 1943. Dezertirje iz nemške vojske so nacisti namreč praviloma kaznovali s smrtno kaznijo.⁵³

Položaj na Spodnjem Štajerskem se je spremenil v letu 1944 po prihodu 14. divizije na Štajersko. Partizanske enote so mobilizirale vojaške obveznike, ki so delali v nemški industriji in ubežnike iz nemške vojske, ki so se skrivali v domačem okolju. Značilno za ptujsko okrožje (na jugozahodnem območju) je, da je mobilizacija v partizane v največji meri izvajal poleg Šercerjeve brigade še Kozjanski odred.⁵⁴

Z raznimi ukrepi je okupator skušal preprečiti odhod mobilizirancev iz nemške vojske v partizane. Pomemben ukrep je bil prepoved pošiljanja vojakov na dopust južneje od Drave (razen za mesti Maribor in Ptuj).⁵⁵ Veliko mobilizirancev v nemško vojsko je namreč dezertiralo v času dopustov. Eden takih je bil Franc Matjašič iz Senčaka. V nemško vojsko so ga vpoklicali avgusta 1943. Kmalu so ga poslali na "vzhodno fronto". Čez nekaj mesecev je dobil dopust in šel v Gradec, kamor so Nemci pošiljali dopustnike (in ne več domov, kjer je bilo že veliko število partizanov). Tu si je priskrbel civilno obleko in se napotil v domači kraj. Kmalu po njegovem prihodu domov so prišli v hišo nemški orožniki in preiskali domačijo, vendar ga niso našli. Potem se je vključil v partizansko enoto, ki je delovala na mejah treh občin: Svetega Tomaža, Juršinec in Male Nedelje.⁵⁶

Partizanska mobilizacija na Spodnjem Štajerskem ni do septembra 1943 dosegla večjih uspehov. Najmanj uspešna je bila v predelih, kjer ni bilo partizanskih enot (območje Svetega Tomaža, op. a.). Do preloma v "tekmi" za rekrute je prišlo jeseni 1944. Od takrat se večina vojnih obveznikov ni več pokoravala pozivom v nemško vojsko, saj je zaradi krepitve NOG začelo popuščati okupatorjevo nasilje.⁵⁷ Zaradi naraščanja partizanske mobilizacije in s tem tudi dezerterstva iz nemške vojske je šef civilne uprave že marca 1944 izdal odredbo o ukrepih proti svojcem partizanov in ubežnikov ter prisilnih mobilizirancev (v partizane), ki se ne bi vrnili. Njihove sorodnike naj bi izgnali iz domov, premoženje pa zaplenili. Te odredbe pa nacisti niso v celoti izvajali, ker je prihajalo do težav zlasti z upravljanjem zaplenjene posesti.⁵⁸

Za krajevno skupino Sveti Tomaž je pomemben dopis vodje ptujskega okrožja žandarmerijskemu vodju okrožja "Hauptmanu" Altzieblerju iz 14. aprila 1944. Okrožni vodja Ptuja (Pettau) je zahteval: "Na osnovi meni podeljenega pooblastila,

⁵² AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 14-16, 20.

⁵³ Penič, Groznje nacistov, str. 37; Novak, Prlekija, str. 196, 207, 264; Nemška mobilizacija Slovencev, str. 73, 83.

⁵⁴ Do formiranja Lackove čete je prišlo po tem, ko ni bilo mogoče zaradi sumov o t.i. plavogardizmu pošiljati več na Pohorje v partizane in je bilo zato vprašanje kam z mobiliziranci. Na Gorenjsko je bilo predaleč, drugam pa niso mogli. Višji forum za četo je predstavljal OK KPS Maribor in sicer do maja 1944, ko se je kot bataljon vključila v 14. divizijo. (Arhiv Republike Slovenije, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve (AS 1931), a. š. 39, mapa Dušan Špindler, Zapisnik o zaslišanju Špindler Dušana kot osumljenca, 1949).

⁵⁵ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 86.

⁵⁶ AMNOM, Mapa 162, Tomaž v Slovenskih goricah, str. 22.

⁵⁷ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 84-86.

⁵⁸ Penič, Groznje nacistov, str. 38.

prosim, da aretirate naslednje svojce vojnih obveznikov in dezertirjev in jih dostavite za moje razpolaganje v delovni vzgojni zavod Pettau-Neudorf ...⁵⁹ Svojcem je ob aretaciji pojasniti, da se ta izvaja, ker je en sin ali brat dezertir. Takoj ko bo navedeni poiskan, obstoja možnost odpustitve aretiranih."⁶⁰

V jeseni 1944 so nacisti izdali pomemben ukrep za vrnitev prisilno mobiliziranih iz partizanskih vrst. Šef civilne uprave dr. Siegfried Uiberreither je 1. oktobra 1944 izdal odredbo o amnestiji za vse, ki bi se do 31. oktobra (kasneje jo je podaljšal do 30. novembra 1944) prijavi nemškim oblastem. Če bi se vrnili, bi razveljavili tudi že sprejete ukrepe proti njihovim sorodnikom.⁶¹

Kljub temu je bila večina prtujskega okrožja (vključno s Svetim Tomažem) neke vrste lovišče na rekrute in skrivače. Tudi sinovi zgoraj omenjenih svojcev so se skrivali v domačem okolju ali pri znancih.⁶²

Marca in aprila 1945, ko se je fronta približevala Murskemu polju in Slovenskim goricam, so začeli domači nacisti sistematično pregledovati družine, katerih svojci so pobegnili iz nemške vojske ali pa so se po njihovem mnenju pridružili partizanom. Prav v zadnjih dneh so odkrili precej dezertirjev iz nemške vojske in nekatere postrelili, druge pa odvedli v zapore.⁶³

Mobiliziranci v vojnem ujetništvu

Nemške oborožene sile so se v letih, ko so bile vanje mobilizirani tudi Slovenci, bojevale skoraj po vsej Evropi in v severni Afriki. Na vseh bojiščih so bili prisotni slovenski vojaki v nemških uniformah. Mnogi med njimi so se zaradi prebega ali zaradi vdaje nemških enot znašli tudi v vojnem ujetništvu.⁶⁴

Zavezniki so nekatere mobilizirane Slovence, ki so se vdali pri izkrcanju v Franciji junija 1944, poslali na bojišča ali so opravljali druge naloge. Večino so odpeljali na Škotsko, kjer so v bližini Edinburgha ustanovili posebno taborišče. Veliko se jih je prostovoljno javilo, da se bodo borili proti nacistom na ozemlju Jugoslavije. Iz Anglije so jih prepeljali v Neapelj, od tam pa v Split, kjer je bila 23. decembra 1944 ustanovljena 5. prekomorska brigada Ivana Turšiča-Iztoka in je delovala v okviru 19. divizije 8. korpusa NOV Jugoslavije.⁶⁵

Mobiliziranci iz Svetega Tomaža so bili tudi vključeni v 5. prekomorsko brigado:⁶⁶ France Markrab iz Rakovec, Ivan Kota iz Sejancev, Ciril Hojnika iz Trno-

⁵⁹ Izmed 15 svojcev pobeglih vojnih obveznikov so navedeni iz Svetega Tomaža naslednji: delavka Maria Obran, roj. 1. 6. 1923, občina Thomasberg, Hinterberg 14 (Zagorje), posestnik Alois Obran, občina Thomasberg, Hinterberg 14, Johann Meizen, roj. 22. 4. 1915, občina Thomasberg, Zelling 3 (Sejanci), Aloisia Meizen, občina Thomasberg, Zelling 3, Josef Meizen, občina Thomasberg, Kranesdorf 5 (Hranjigovci), Maria Meizen, občina Thomasberg, Kranesdorf 5, Josef Grashitsch, roj. 12. 3. 1880, občina Thomasberg, Kleindorf 3 (Mala vas), Johann Grashitsch, občina Thomasberg, Kleindorf 3.

⁶⁰ Ludvik Puklavec, Bruno Hartman, Jože Dežman, Jože Lorenčič, Slavko Hribar, Stanko Škrjanc in drugi: Resnice o novejši slovenski zgodovini. Celje, str. 17-18.

⁶¹ Penič, Grožnje nacistov, str. 39; Nemška mobilizacija Slovencev, str. 91.

⁶² Fideršek, Mobilizacija Slovencev, str. 10; Razgovor z Milico Pongračič v Pršetincih, junij 2005 (pri avtorici).

⁶³ Novak, Prlekija, str. 289.

⁶⁴ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 119, 121.

⁶⁵ Novak, Prlekija, str. 362.

⁶⁶ Razgovor avtorice z Francem Markrabom v Rakovcih, dne 14. januarja 2005 (pri avtorici); razgovor avtorice z Janezom Zagoršakom v Savcih, dne 14. januarja 2005 (pri avtorici); Novak, Prlekija, str. 366-367, 418.

vec, Janez Zagoršak in Franc Podplatnik iz Savcev, Franc Pavlinič iz Senika, Vinko Majcen iz Rucmancev in Albert Plešnik iz Gradišča pri Ormožu.

Franca Markraba so francoski partizani zajeli 1. septembra 1944. Prišel je v ameriško ujetništvo v Edinburghu.⁶⁷ Tu so ujetnike obiskovali častniki jugoslovanske kraljeve vojske in narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in jih vabili, da prestopijo v njihove vrste. To je ujetnike razdelilo na tri skupine. Večina se jih je vključila v jugoslovansko partizansko vojsko, manj v kraljevo ali zavezniško vojsko.⁶⁸ Franc Markrab se je 28. novembra 1944 prijavil za jugoslovansko partizansko vojsko. Tako kot ostale nekdanje ujetnike, so tudi njega prepeljali v Split. Sodeloval je v bojih za osvoboditev Gospića v aprilu 1945, proti koncu vojne se je boril v Kočevju, ki so ga v noči iz 3. na 4. maj zavzeli. V tem boju je bil ranjen. Nato so šli do Ribnice, 4. in 5. maja so se borili z Nemci v Grosuplju, 6. maja so Nemci nanje streljali z Ljubljanskega gradu, 9. maja 1945 pa so prišli do osvobojene Ljubljane.⁶⁹ Zelo podobno usodo je doživel tudi Franc Zagoršak, ki je prav tako sodeloval v bojih za Gospić.⁷⁰ Od obeh omenjenih še živčih se noben ne spominja, da bi bila skupaj na fronti, verjetno zaradi številčnosti vojaške enote, ki je že ob ustanovitvi štela 3200 borcev.⁷¹

Tudi po bitki pri Monte Cassinu, ki je potekala od novembra 1943 do maja 1944, je v angleško ujetništvo padlo mnogo slovenskih mobilizirancev. Med njimi je bil Ivan Ambrož, ki je bil v boju pri Monte Cassinu hudo ranjen. Ko so Angleži drugi dan po bitki pobirali mrtve, so tudi njega dali na nosila, vendar je odprl oči. Tako so ga odnesli v obvezovališče. K njemu je prišel angleški oficir in mu povedal v nemščini, da je v angleškem vojnem ujetništvu in da ne bo umrl. Ker je bil hudo ranjen, je bil v nezavesti več dni. Zbudil se je v bolnici, kjer je bil tudi operiran. Povedal je, da je Jugoslovan, zato so ga premestili med angleške ranjence in ga še dvakrat operirali. Tu ga niso smatrali za vojnega ujetnika, saj ni dobil ujetniške številke. Po enem mesecu so ranjence prepeljali v Alžir, kjer je imel dobro zdravniško oskrbo. Zaradi dogovora med Nemci in Britanci o zamenjavi težko ranjenih ujetnikov so ga 15. julija 1944 prepeljali v nevtralno Španijo, in sicer v Barcelono; 29. julija je bil že v taborišču v Mariboru, težak le 44 kg. Oktobra 1944 so ga poslali nazaj k njegovi nekdanji komandi v Rentlingen. Iz nemške vojske je bil odpuščen kot stalno nesposoben decembra 1944.⁷²

Največ Slovencev je bilo v taborišču pri Marseillu, ki ga je upravljala ameriška vojska.⁷³ Pričevanja kažejo, da so se ameriški vojaki izživljali nad ujetniki, skoparili so tudi z vodo in hrano.⁷⁴ Tudi vojni ujetniki na vzhodni fronti so zelo trpeli v sovjetskih jetništvih. Bili so v pristojnosti posebne uprave Ljudskega komisariata za notranje zadeve (GUPVI). Življenje vojnih ujetnikov so zaznamovale lakota in boleznj. Slovenci so se v ujetništvu organizirali v skupine, ki so se ločevale od Nemcev. S priučitvijo ruščine in prevzemanjem posebnih nalog pri delu in v

⁶⁷ Razgovor avtorice z Francem Markrabom v Rakovcih, dne 14. januarja 2005 (pri avtorici).

⁶⁸ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 123.

⁶⁹ Razgovor avtorice z Francem Markrabom v Rakovcih, dne 14. januarja 2005 (pri avtorici).

⁷⁰ Razgovor avtorice z Janezom Zagoršakom v Savcih, dne 14. januarja 2005 (pri avtorici).

⁷¹ Novak, Prlekija, str. 362.

⁷² Pisna izjava Ivana Ambroža, Maribor, junij 2005 (pri avtorici).

⁷³ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 123.

⁷⁴ Ludvik Merc: Pripoved vojaka Slovenca mobiliziranega v nemško vojsko. V: Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojno, 4. zbornik, 1998, str. 120.

taboriščih so dosegli boljše pogoje.⁷⁵ Janko Filipič je v sovjetskem ujetništvu v mestu Tekutsche v Romuniji dobil kot Jugoslovan posebno nalogo. Kot neke vrste interni policist je imel boljšo hrano. Ponoči je stražil in bil med zadnjimi, in sicer 28. avgusta 1945, odpuščen iz taborišča. Domov se je vrnil brez težav. Ugodnosti si je pridobil zaradi pomočnika komandanta taborišča, ki je bil po rodu iz Črne gore.⁷⁶ Tudi preostale slovenske vojne ujetnike iz sovjetskega ujetništva so večinoma odpustili domov v jeseni 1945. Nekateri so morali ostati v ujetništvu vse do leta 1950, ko so jih odpustili skupaj z ujetniki iz Nemčije in Avstrije.⁷⁷

Pričevanja in spomini preživelih mobilizirancev v nemški vojski na območju Svetega Tomaža so podobni zgodbam mobilizirancev iz ostalih krajev Spodnje Štajerske.⁷⁸ Vsi so bili mobilizirani v mladosti, neizkušeni pri rabi orožja ter poslani daleč od doma. Datumsko natančno je pričevanje Martina Fekonje, ki ima ohranjen vojaški potni list (Wehrpaß), kjer so tudi vpisani točni datumi, kje in kdaj je bil v določeni nemški enoti.

Fekonja Martin, letnik 1920

"Glavni dokument Wehrpaß sem dobil, ko sem šel 5. novembra 1942 na nabor v Ormož na osnovno šolo. V njem je napisano ime očeta, matere, njun poklic, moj poklic (navaden delavec), stan in jezik.

6. decembra 1942 so me vpoklicali, da se moram javiti na Ptuj na osnovni šoli ob šesti uri popoldan. Ob osmi uri smo šli na vlak za Maribor, vmes so se nam pridružili tudi mobiliziranci iz Celja.

7. decembra smo prispeli v Linz na Donavi v Avstriji. Tam smo imeli vaje, kjer smo se pripravljali za bojišče. Učili smo se korakati, pozdravljati in ravnati z orožjem. Ker nismo znali nemško, smo imeli prevajalca. Nemci so tu zelo dobro ravnali z nami. Na žalost pa je bilo v tem času zelo mrzlo, bil je sneg celo do kolen in nas je večkrat tudi zeblo.

3. marca 1943 smo šli v Koblenz pri Renu in tja prispeli 5. marca. Zanimivo je bilo, da so tu že cvetele češnje. Nato so me dali v "Stamm bataljon", kjer smo imeli vaje. Tu sem bil le en dan. 4. marca 1943 so me že dali v "marschkompanijo". Spominjam se, da smo sem prišli v nove kasarne. Tu pa mi ni bilo potrebno "vežbati",⁷⁹ le vsak torek smo šli na strelišče. Imeli smo tudi straže, pomagali smo v kuhinji. Lahko smo šli iz kasarn do devete ure zvečer, npr. v kino. Tu sem bil okrog dva meseca.

Nato so me v začetku julija 1943 poslali na fronto v Rusijo. Tja smo se vozili 14 dni in prispeli 14. julija 1943. Dali so me v 532 "Marsch Regiment" (oddelek vojske). Ko smo pripeljali v kraju Orel čez reko Oko, so nas že pozdravile prve ruske granate. Samo mesto Orel je bilo že delno porušeno, saj je bila na tem območju fronta. 4. avgusta so Rusi zasedli to mesto, naslednji dan pa sem bil že ranjen. Imeli smo namreč boj mož na moža. Ko sem dobil ukaz, mi je vse padlo iz rok, verjetno iz strahu. Dobil sem strel v desno roko, vendar se tega nisem zavedal.

⁷⁵ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 124.

⁷⁶ Razgovor avtorice z Jankom Filipič v Mariboru dne 29. junija 2005 (pri avtorici).

⁷⁷ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 124.

⁷⁸ Pričevanji obeh mobilizirancev sta čustveno obarvani in zapisani po nareku. Janez Kupčič je pripovedoval tudi o ravnanju jugoslovanskih oblasti po vrnitvi v domovino.

⁷⁹ Vsi mobiliziranci s katerimi smo opravili intervju, so uporabljali za trenirati, vaditi z orožjem kot priprave na nemško vojsko besedo "vežbati".

Prvo pomoč sem dobil v bolnici Briansk v Ukrajini. Po treh dneh so nas evakuirali na drugi vlak (bolniški) in nas pripeljali v Goslar pri Harz blizu Hannovera, kjer so nas zdravili.

Nekega dne po kosilu so nam sporočili, kdor hoče v domovino v domačo bolnico, naj se javi. Sam sem se odločil, da grem domov. Sestre so nas drugi dan spremljale na vlak. Peljali smo se čez Halle, v Leipzigu smo prestopili za Dresden, od tam smo se peljali v Prago, potem na Dunaj, Gradec in v Maribor. Tu sem imel 14 dni dopusta, vendar sem se moral vsak drug dan javljati na Ptuj pri dr. Veseli (ime neznano, o. p. avtorice).

6. septembra 1943 so nas poslali v Gradec, kjer sem ostal čez zimo, kljub temu da se mi rama še vedno ni zacelila. Konec marca 1944 sem bil odpuščen in dobil dopust. Že 28. aprila 1944 pa sem moral v "marškompanij" v Königsberg, od tam pa v rezervni bataljon-"Standort Bataillon 22". Tu sem bil brez obveznosti, hodili smo le na pogrebe za padlimi nemškimi vojaki. Ostal sem do 15. oktobra 1944, ker nisem bil več sposoben za vojsko. Dali so me v Göstling pri Gradcu, kjer pa nismo nič delali. Tukaj smo imeli le zdravniške preglede.

17. januarja 1945 so me kot stalno nesposobnega spustili domov in mi dali rento v vrednosti 50 DEM. Istega dne sem prišel domov.

12. junija 1945 sem že šel delat na pošto. Čeprav sem bil v nemški vojski, pri življenjepisu in pridobitvi dela nisem imel nobenih težav. Tudi po vojni zaradi tega nisem bil nikdar ponižan.

S hrano, ki sem jo dobival v času mobilizacije, sem bil zadovoljen. Za zajtrk smo vedno dobivali kavo, kruh namazan z marmelado, medom, margarino. Malice ponavadi ni bilo. Za kosilo je bila tudi vedno juha, zelje, meso, krompir. Ob sobotah in nedeljah je bila mrzla večerja. Tudi za obleko so Nemci poskrbeli. Tako sem imel v Linzu kar 3 obleke: dnevno, delovno in paradno. Vsako soboto smo dobili sveže rjuhe in obleke. V sobah smo bili skupaj z Nemci. Vsepovsod smo se lahko pogovarjali v slovenščini. V neki gostilni smo nekoč peli slovenske pesmi in nekateri tam prisotni Nemci so nam zato celo plačevali. Na splošno je okupator zelo dobro ravnal z nami. Najbolj mi je bilo všeč v Königsbergu, kjer je med nami vladalo prijateljsko vzdušje."⁸⁰

Janez Kupčič, letnik 1921

"V času, ko sem bil vpoklican v nemško vojsko, sem bil kot pacient v ormoški bolnici. O pozivu me je obvestila sestra. Oče pa je, ker sem bil v bolnici, obvestilo o vpoklicu odnesel nazaj na občino. Sredi aprila 1944 sta v bolnico prišla po mene dva nemška vojaka, ki sta me stražila na vlaku in me pripeljala na nabor na Ptuj. Tam se bil z ostalimi rekruti iz mojih krajev: z Mirkom Štuhecem iz Lahonec, Janezom Belšakom iz Koračic in Alojzijem Frgulo iz Žvaba.

Z vlakom so nas odpeljali v Nemčijo v Würzburg, v kasarno. Tam sem prvič sporočil domačim, kje se nahajam. Doma namreč sploh niso vedeli, da so me Nemci odpeljali iz Ormoža. Tu smo "vežbali" okrog tri mesece in se v tem času naučili nemške komande. Po sobah smo bili sami Slovenci in smo se brez težav pogovarjali v slovenskem jeziku.

Nekega dne so iskali pleskarje. Javila sva se midva z Mirkom iz Lahonec, češ da sva zidarja. Tako sva z Mirkom prepleskala kasarniške sobe.

⁸⁰ Razgovor avtorice z Martinom Fekonja v Pršetincih dne 13. januarja 2005 (pri avtorici).

Nato so nas vse premestili v mesto Führt pri Nürnbergu, kjer sva z Mirkom prav tako pleskala. V začetku novembra so nas poslali v "marškompanijo" na vzhodno fronto. Z vlakom smo prišli le do Varšave, ker so bili nasproti ruski vojski.

Spominjam se, da so me za božič 1944 poslali v strelske jarke. Prišlo je do velike ofenzive, v kateri se je nemška vojska začela pomikati nazaj. V tej zmešnjavi sem se nekje izgubil. Šel sem po zaledeneli Varšavi na drugo stran rečnega brega. Ko sem prišel preko rečnega brega, sem se nekako "obesil" na tam stoječi tank. Z njim sem se vozil okrog štiri ure, tako da mi je noga popolnoma zmrznila in nisem mogel hoditi. Prišel sem v bolnišnico t. i. Lasareth v Nemčiji, kamor pa je kmalu prišla ruska vojska. Sam sem bil v bolniški sobi in ko smo izvedeli, da so Rusi tu, smo odvrgli nemške knjižice (Wehrpaß). Ker smo se bali za svoje življenje, smo rekli, da so nas internirali.

Po večmesečnem prisilnem delu v Rusiji in zasliševanjih po prihodu v Slovenijo, sem prišel v domači kraj 14. septembra 1945.⁸¹

Število smrtnih žrtev nemške mobilizacije⁸²

V Arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor hranijo seznam padlih iz okupacijske enote Spodnja Štajerska (An der Front-Gefallene). Evidenco o padlih je vodilo Zvezno vodstvo Štajerske domovinske zveze. Seznam je ohranjen samo do maja 1944.⁸³ V seznamu je za območje Svetega Tomaža navedenih le pet padlih. Ti so prav tako navedeni v seznamu žrtev druge svetovne vojne iz Krajevne skupnosti Sveti Tomaž.

Krajevna skupnost Sveti Tomaž je število padlih pridobila s pomočjo gospodinjstev. Člani gospodinjstev Krajevne skupnosti Sveti Tomaž in vasi Žvab in Lahonci iz KS Ivanjkovci so na podlagi poslanega vabila posredovali podatke padlega tajniku Krajevne skupnosti. Število padlih so iskali zaradi postavitve spomenika žrtvam prve in druge svetovne vojne za faro Sveti Tomaž. Na vabilo se je odzvalo 51 gospodinjstev. Krajevna skupnost je podatke pridobila tudi z ustnim virom Martinom Fekonja, ki je kot bivši pismonoša poznal veliko mobilizirancev. Seznam padlih v fari Sveti Tomaž je končal pri številu 56 in so zapisani tudi na spomeniku. To število je KS posredovala Zvezi društev mobiliziranih Slovencev ter Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, ki sta podatke le shranila.⁸⁴

Seznamu padlih so dodana še imena, pridobljena s pomočjo ustnih virov Martina Fekonja in Franca Markraba. Teh imen ni na spomeniku, ker jih člani gospodinjstev niso posredovali. Dokončen seznam obsega 61 padlih v nemški vojski.

⁸¹ Razgovor avtorice z Janezom Kupčičem v Savcih dne 14. januarja 2005 (pri avtorici).

⁸² Podatki so pridobljeni na podlagi arhiva Krajevni skupnosti (KS) Sveti Tomaž, Arhiva muzeja narodne osvoboditve Maribor (AMNOM) ter ustnih virov.

⁸³ Nemška mobilizacija Slovencev, str. 104.

⁸⁴ Razgovor avtorice s tajnikom KS Sveti Tomaž, Ivanom Rakuša pri Svetem Tomažu, junij 2005 (pri avtorici).

Milena Bratuša

ENLISTMENT IN THE GERMAN ARMY IN THE VILLAGE OF SVETI TOMAŽ
IN SLOVENSKE GORICE

S u m m a r y

In the German occupied part of Slovenia, the occupier introduced compulsory military service and started enlisting (mobilising) the local population in its army, despite the fact that the territory was not part of the German Reich. The mobilisation was forceful, as suggested by a notification on the enlistment in military and civil service for men born in 1923 and 1924, carried out on 21 May 1942. The notification also contains the requirement that all military conscripts appear at the place of enlistment at least thirty minutes before the appointed time. The conscripts failing to do so or presenting incorrect personal data were subject to a pecuniary fee or imprisonment and could be brought for the enlistment by force. Defying the threats of personal execution and the deportation of family members, some conscripts from the village of Sveti Tomaž (near Ormož in Styria) deserted from the German army and, usually, defected to the partisans. However, due to various problems experienced by the partisan units in Lower Styria, such desertions became more frequent only after 1943. In the absence of records, only an approximate number of the inhabitants of Sveti Tomaž enlisted in the German army has been established. According to the available data, most of them were enlisted between February and April 1944. The total number of the inhabitants of Sveti Tomaž who died as German soldiers presently stands at 61. The figure could, however, rise with the addition of data retrieved from oral sources.

KNJIGA ZBIRKE
RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES

Zbirka
RECOGNITIONES

Damijan Guštin

ZA ZAPAH
PREBIVALSTVO SLOVENIJE
V OKUPATORJEVIH ZAPORIH
1941-1945

INŠTITUT
ZA
NOVEJŠO
ZGODOVINO

Institute of Contemporary History

Cena 25 EUR